

Skaidrīte Kalvāne

18.–19. GS. „SVĀTUOS DZĪSMIS”: AVOTU MEKLĒJUMI

Raksta mērķis ir atklāt latgaliešu „svātūs dzīsmu” avotus. Tie ir galvenokārt divi: senās latīņu himnas un poļu oriģināldziesmas.

Tika izmantota tekstu salīdzināšanas metode, kas vienlaicīgi rāda arī tulkotāju un/vai lokalizētāju mākslinieciskās spējas un trūkumus. 18.–19. gs. garīgās dziesmas Latgales latviešus ir ievadušas Rietumeiropas kristīgās kultūras lokā, iepazīstinot ne tikai ar jaunām dziesmām – lūgšanām, bet arī ar mākslinieciskās literatūras paraugiem. Turpmāk tie ir būtiski ietekmējuši Latgales latvieša gara pasaules veidošanos.

Atslēgas vārdi: „Nabożeństwo”, „Dzismies Swatas”, garīgās dziesmas, jezuīti.

**SEARCHING FOR THE SOURCES OF 18TH AND 19TH CENTURY
LATGALIAN RELIGIOUS SONGS**

Latgalian „svātuos dzīsmis” (‘sacred songs’) were not only sung in the church in the 18th and 19th centuries. These songs became integral and necessary components of both home and spiritual life.

Some publications of spiritual song and prayer books written by the Latvians of Latgale have been preserved until today: „Nabożeństwo” (1771, 1786, etc.) and „Dzismies Swatas” (1801, etc.). Of these are both first editions and reissues. These compilations represent the basic core of 19th century spiritual songs in conjunction with the book „Piļņeigajā gruomotā lyugšonu” (“The Complete Book of Prayers”) published in the latter half of the century. Psalms which were written well before the birth of Christ are among the oldest religious songs. Psalms of penance and prayers for the dead were first published in Latgalian in the 1786 edition of „Nabożeństwo”.

Discerning the exact translators and localizers of Latgalian sacred songs is difficult; traditionally searched for among members of spiritual orders. The Jesuit Mihaēls Rots’ participation in the first edition of „Nabożeństwo” is undisputed – but identifying the other coauthors is a challenge. It is possible that Rots used an external translator that worked outside of the Dagda Jesuit mission. Maybe this person was mentioned in the 1730 „Katoliszka Dzismiu gromota” (‘Catholic Songbook’), which has not been found to this day? If Rots was the only author, it is possible that he signed in a similar manner as he did in the forward to a book published in 1775: “Issued by Dagda S. J. Missionary X”¹. It is similarly difficult

¹ Written in Polish. The Latvian version in the title of this importance reference is missing.

to determine the identity of the signer of the book „Dzismies Swatas” issued by the Puša Jesuit mission.

The diversity of genres of songs is surprising: songs using scriptural texts, hymns of the Fathers of the Church, sequences and antiphonies. The progress of the liturgical year was supported by additional processional hymns, hour songs (godzinkas), descriptions of the lives of saints set to music, catechism songs and prayers which are written as prose but given a melody in order to be sung. Directly arrhythmic language and certain metrical text used for worship in prayers made it unclear exactly how many texts were in fact songs.

The article also mentions various hymns and spiritual songs written in Polish and Latin, as well as their authors. Latin songs include the famous “Puer natus in Bethlehem”, “Jesu dulcis memoria” “Stabat Mater”, etc. Possible authors of these songs are Bernard of Clairvaux, St. Augustine, St. Ambrosia, Thomas Aquinas, etc. Polish spiritual songs are also a source for Latgalian songs, the oldest of which being „kolendas”, or Christmas carols, which are connected to ancient Latin hymns. Jan Żabczyk is seen as the Polish “Father Christmas”, who is regarded as the author of the song „Nu Raia ſkayſta miſta”. The works of other Polish authors also appear during the church liturgical year: Vladislav of Gielniów, Abraham Roźniatowski, Franciszek Karpiński, Jan Białobłocki, Józef Baka, Dominik Rudnicki, etc.

It is not possible to prove the existence of original songs, as there are no songs in the body of Latgalian religious texts of the 17th and 18th centuries that are not duplicates of texts in other languages (e.g. „O Jezu ſoldons pimeszona gorda”), suggesting that the work of translators was also used for versification.

It is not possible to determine the authors of all songs. Text recognition is also hampered by the lack of a printed Polish source – the work that the Jesuits translated to create the hymnals has not been found. Thus, for comparison of these texts it is necessary to find them in various books or consult the wider body of 19th century songs, wherein the content of songs is usually altered. The “sacred songs” examined and analyzed in this article were selected at random. The majority of songs so far sourced are from „Nabożeństwo”, but identification work continues at present.

Keywords: „Nabożeństwo”, „Dzismies Swatas”, religious songs, jesuits.

Latgales katoļu garīgās dziesmas latviešu literatūras vēsturē ir maz izgaismotas. Avotos atrodamā informācija par jezuīta Georga Elgera (*Georg Elger*; 1585–1672) literāro darbību, viņa latviešu dziesmu grāmatām – „Geiftliche Catholifche Gesänge” (1621) un „Cantiones spirituales” (1673), un šķiet, ka zināma katolisko dziesmu tradīcija ar G. Elgeru arī beidzas. Literatūras vēsturnieks Teodors Zeiferts raksta: *Turpmākie katoļu garīgie raksti izšķīras divos zaros. Viens no tiem valodā un rakstībā pieslēdzas luteriešu rakstiem, otrs nošķīras no tiem kā īpatnīgi latgalisks, valodā pieņemdams augšgaliešu izloksni un rakstībā poļu burtus. Pirmā tīpa grāmatas nodomātas Latvijas rietumu, otrā tīpa Latvijas austrumu katoļiem* (Zeiferts 1993:

211). Autors īsi piemin trīs katoliskas dziesmu grāmatas: Latvijas rietumu katoļiem domāto „Katholifchka Mahzibu, Luhgschanu un Dfeefmu Grahmata” (1731) un austrumu katoļiem paredzēto – līdz šim neatrasto izdevumu „Katoliszka Dzismiu gromota Diwam wyssuuarygam por gūdu un Łatwiszym por izmociejyszonu sarakstita un izdrukowota Wilniê pi Baznickungu Jezuitu 1730. godâ”, dodot norādi arī uz grāmatu, kas iespiesta poļu valodā – „Nabożeństwo” (1771). Latviešu nacionālajai rakstniecībai veltītajā sadaļā „Latgaliešu raksti” no latgaliski rakstošiem autoriem vieta atradusies tikai Gustavam Manteifelim, Pīteram Miglinīkam un Andrivam Jūrdžam (Zeiferts 1993: 361–368).

Situācija daudz nemainās arī vēlāk. Latgaliešu garīgajām dziesmām (tāpat kā visai katoliskajai literatūrai) uzmanību pievērsuši vienīgi latgaliešu literatūras un kultūrvēstures izziņātāji: Meikuļs Apeļs, Viktors Vonogs un Miķelis Bukšs, kurš turpināja garīgo dziesmu pētīšanu trimdā, pārsvarā balstīdamies uz agrākajām, vēl brīvajā Latvijā veiktajām, iestrādēm. Diemžēl arī atjaunotajā Latvijas Republikā pētnieku uzmanība pret katoļu reliģiskajiem tekstiem, tostarp garīgajām dziesmām, ir bijusi nepietiekama. Varbūt to noteicis padomju laikā iemantotais nihilistiskais uzskats, ka daiļliteratūra neietver *visu to, ko, piemēram, M. Bukšs saprot zem jēdziena „literatūra”* – *baznīcas tēvu sarakstītās lūgšanu grāmatas, garīgo dziesmu tekstus, svēto dzīves aprakstus un vispār klerikāla rakstura sacerējumus* (Laizāns, Zeile 1958: 236), kas kļuva vispārpieņemts. Ne velti pat latgaliskā mantojuma labs pazinējs literatūrzinātnieks Vitolds Valeinis raksta: *Garīgās dziesmas vēl neveido latgaliešu literatūras sākumu, jo, pirmkārt, tās tulkoja un sacerēja cittautieši, otrkārt, tās kalpoja praktiskiem didaktiskiem nolūkiem, tajās tikpat kā neatspoguļojās cilvēka individuālā iekšējā pasaule* (Valeinis 1998: 18). Par dziesmu praktiski didaktiskajiem mērķiem var diskutēt, bet cilvēka individuālo iekšējo pasauli tās, bez šaubām, ietekmēja – varbūt daudz vairāk, nekā mēs to šodien varam iedomāties.

Visai nevarīgi mēģinājumi pastāstīt par latgaliešu reliģiskajām dziesmām atrodami „Tāvu zemes kalendāros” rubrikā „Kultūrvēstures pieminēkli”. Tās lielākā vērtība ir dziesmu atgādināšana vai, šodienas valodā runājot, – popularizēšana, kas, iespējams, kādā no lasītājiem varēja rosināt vēlēšanos iepazīt attiecīgā „kultūras pieminēkļa” saturu, bet ne pieņemt par respektējamu neveiklo, neprecīzo tā izklāstu, kas izrietējis no rakstītāja personiskajām izjūtām. Ieskatu latgaliešu garīgajās dziesmās sniegusi arī Anna Stafecka apcerējumā „„Evangelia Toto anno..” (1753) un latgaliešu rakstu valodas gaita” (Stafecka 2004: 233–234).

Latviešu senākās literatūras pētniece Zigrīda Frīde „Latviešu literatūras vēsturē” (1. sēj., 1998) latgaliešu literatūrai atvēl nepilnu puslapu, katoliskā literatūra nav iekļauta arī autores apjomīgajā pētījumā „Ienest sveci istabā” (Frīde: 2011). Grāmatā vienreiz minēts G. Manteifeļa un Simforijona Mieleškas vārds, un tas arī viss. Rodas iespaids, ka latviešu literatūras vēsturē ir tikai viena istaba — lieliem glāžu logiem, un celta tā ir vāciski luteriskajā kultūras telpā. Svece tiek nesta vienā istabā, otra tā arī paliek tumsā...

„Nabożeństwo”

Pirmā līdz mūsdienām nonākusī lūgšanu grāmata, kurā ietvertas arī 34 garīgās dziesmas, ir „Nabożeństwo”² (1771). Tās nākamais izdevums 1786. gadā tāpat tiek izdots ar polisko nosaukumu, kas 1811. gadā nomainīts ar latvisko — „Gromota łyugszonu”³. Kopkatalogā „Seniespiedumi latviešu valodā 1525–1855” (1999) tiek minēti vēl kādi „Nabożeństwo” izdevumi 1790. (S: 503) un 1798. gadā (S: 655), kas tomēr palikuši neatrasti. Līdzīgi nav atrasta 1821. un 1833. gadā izdotā „Gromota łyugszonu” (S: 1070; S: 1350), kurā, tāpat kā iepriekšējās, acīmredzot bijušas tās pašas garīgās dziesmas. Toties ir apzināts grāmatas 1820. un 1833. gada izdevums, kas ir konvolūts (kopsējums) (S: 1037; S: 1351).

Grāmatu izdod Dagdas misijas jezuiti, kuru vidū pazīstamākais ir par latviešu apustuli sauktais tēvs Mihaels Rots (*Michael Roth*; 1721–1785), viņš ir zināms kā vairāku grāmatu sarakstītājs (tulkotājs, lokalizētājs). 1771. gadā tēvs M. Rots misijās vada jau 25. gadu, bet abi viņa ticības brāļi — Jakobs Valksimovičs (*Jacobus Walximowicz*) un Jozefs Simonovičs (*Josephus Symonowicz*), attiecīgi, devīto un ceturto misiju gadu. Par J. Valksimoviču zināms, ka 1767. gadā viņš latviešu valodu labi neprot (Kleijntjenss 1941: 378), par otro jezuitu šādu ziņu trūkst. 1771. gada grāmatas valoda un mākslinieciskā viengabalainība liek domāt, ka M. Rots varētu būt bijis galvenais rakstītājs un izdevuma satura veidotājs.

1786. gada izdevumā nodrukāti psalmi — „Diws myfu globeys un styprums”, „Dzismes pakutas Dowida swata”, „Łyugszonas por numyruřzym”, tāpat psalmi, kas dziedami Ziemassvētkos un Lieldienu laikā (arī pie Kunga kapa Lielajā sestdienā).

Daļu dziesmu veido seno Baznīcas himnu tulkojumi no latīņu valodas. Tas attiecas arī uz latgaliešu Ziemassvētku dziesmām, kuras to dzīvīguma un atraktivitātes dēļ tika uzlūktas par poļu Ziemassvētku dziesmu — kolendu — tulkojumiem. Būtībā tā arī ir, jo kolendas tāpat ir latīņu seno himnu tulkojumi. Tā, piemēram, dziesma „Bernińfz pidzims ira” (*Dzieciatko fię*) ir 14. gs. dziedājuma „Puer natus in Bethleem” tulkojums.

Dziesmas, kuru centrā nostājas ganiņi, radušās baroka laikā — 17.–18. gs., kad nostiprinājās tendence — svētkus darīt tuvākus mazajiem ļaudīm. Dziesma „Atteceja uz Bethlejem Jau gony” ir 17. gs. poļu kolendas „Przybieżeli do Betlejem pasterze” variants (*Pasterze*), par tās autoru tiek uzlūkots Jans no Žabčicas (*Jan z Żabczyc*; 1580–1629), kurš tiek dēvēts par poļu Ziemassvētku dziesmu tēvu (*Smaszcz*). Savukārt „Engiels gonym sacyia”, kurā uzsvērta *breyniga dzimszona*,/*Na dzirdata byufzona*,/*lieme Daļu, cįfta byudama*,/*Cįfta* [‘ceista’ – šķīsta – S. K.]

² Pilns nosaukums: *Nabożeństwo ku czci i scwale Boga w Troycy S. jedynego, niepokalenie poczętey Maryi Panny i ss. patronow z piosnkami, i krótką nauką chrześcianską na lotewski język z polskiego przetłumaczone*. Roku Panskiego 1771. W Wilnie w drukarni J.K.M.I. Rzeczy Pospolitey Akademickiey Societatis Jesu. [1771.]

³ Pilns nosaukums: *Gromota łyugszonu uz guda Diwa Kunga ikxz Tryadibas winiga, Wyssu Swatokas Jumprawas Maryas un Diwa swatu. Ar dzismiemi un eysu katoliszku mocieybu diel wajadzieybas Latwiszu izdrukawota*. Polockā, Noma taysieyszonas gromotu pi Baznickungu Jezuitu.

dzymdynodama/ Palyka Marya (Nabożeństwo 1771: 210), ir latīņu viduslaiku himnas „Dies est laetitiaē” fragments.

Tekstus skatot virspusējāk, dziesma „O Jezu łożdons pimieszona gorda” varētu šķist svētajam Bernardam no Klervo (1090–1153) piedēvētā dziedājuma „Jesu dulcis memoria” variants (Stock 2013: 84), taču latgaliskais teksts pilnībā atšķiras no latīņu un poļu variantiem. Tas nevar būt arī pazīstamās dziesmas saīsinājums vai kopsavilkums ne satura, ne apjoma ziņā. Astoņpadsmit rindās – caur lūgumu *Nu wyssa launa forg del towa worda./ Caur towu afzni un caur towu muku* (Nabożeństwo 1771: 133–134) – Jēzus tiek aicināts pasniegt savu svēto roku mums — grēciniekiem, dot mieru ķēniņiem (resp., valdniekiem), sargāt no kara, mēra un pagāniem. Dziesmas noslēgumā tiek uzrunāta Jumprava Marija – aizlūgt par mums pie Dieva, kad reiz stāsīties taisnās tiesas priekšā, jo viņa ir vienīgā, kura var „pārlūgt” (būt par starpnieci starp cilvēku un savu Dēlu Kristu) Dievu par mums, un dziesma izskan – *bo ar Rażańcu wysod tiewi teycam* (Nabożeństwo 1771: 135). Šī dziesma noslēdz litāniju „Uz Kunga Jezu Chryšta Wordu”. „O Jezu łożdons pimieszona gorda” varētu būt arī oriģināldziesma. Šādi domāt vedina ne tikai nosaukuma poļu vai latīņu valodā trūkums, bet arī vienkāršā, skaidrā valoda un izteiksmes forma, kas šo tekstu ļauj šķirt no pārējiem tulkojumiem.

Latīņu himnā „Jesu dulcis memoria” izskan slavinājums Jēzus vārdam. Arī tās tulkojums ir atrodams 1771. gada „Nabożeństwo” ar nosaukumu „Jezu łożdons protam padums”. Saturiski dziesma atbilst „Jesu dulcis”. Iesākumā tiek uzsvērts: *Jezu łożdons protam padums/ Eyfsta pryica firdiey tu mums/ Gordoka towa draudzieyba./ Ne mads ne wyssa bareyba* (Nabożeństwo 1771: 140–141), tālāk paskaidrojot, ka Jēzus ir žēlīgs „vaidētājiem” (resp., pret grēku nožēlotājiem), „laskavs” (resp., laipns) lūdzējiem, labs tiem, kuri viņu meklē vai ir jau atraduši. Atšķirīgs no oriģināla ir apjoms: latgaliskā teksta 10 četrpantņu daļēji saskan ar attiecīgo latīņu tekstu daļu – no pieciem pantņiem precīzi pārtulkoti ir četri. Pārējos pantņus, kas organiski iekļaujas kopējā kontekstā, veido dziesmas varianti. Tā, piemēram, 4. pantņ: *Jezu fīrzu to łożdonums./ Ołuts prawdas, prota spudrums./ Tu ayz wyssu dorgoks pryicu/ Kad tu łoboks ayz wyss, ticu* (Nabożeństwo 1771: 141), ir grūti atpazīt poļu tekstā kā 4. pantņ no dziesmas septiņiem: *Jezu, pociecho serc czystych/ Źródło prawd Boskich wieczystych/ Wszelkie pociechy przechodzisz/ Tysiąc pragnień w sercu rodzisz* (Szceble do Nieba 1867: 549). Tas tulkojams kā – *Skaidro siržu mierinājums (iepriecinājums)/ Mūžīgo dievišķo patiesību avots/ Pārspēj visus citus iepriecinājumus/ Tūkstoš ilgu sirdī iededz*. Salīdzinājums rāda, ka 12. gs. radusies dziesma „Jesu dulcis” gadsimtu gaitā tika variēta — papildināta. Tā ļāvās pārmaiņām, jo sākotnējais dziesmas variants nebija pietiekami noslēgts, lai to nevarētu pilnīgot. Teksta papildināšana izrietēja arī no tā, ka viduslaikos dziesma bijusi īpaši iemīļota, un tā jau 16. gs. no 40 (42) rindām tā bija izaugusi līdz 79 (Stock 2013: 85). Romas breviārā tā tika sadalīta trīs daļās un izmantota kā himna vesperēs (vakara lūgšanā), matutinā (lūgšanā starp pusnakti un agra rīta stundu) un laudēs (rīta lūgšanā).

Viena no senākajām laba laika izlūgšanas dziesmām, ko zināja no galvas lielākā

daļa ticīgo, ir „O Kungs Kienińfz Diws pafaula globotoys, dud mums lowu źeleftibu, fyłtu leytu *aba* Saufu łayku *aba* fpuđru faule, kad zynotu pafauls, kad tu effi Diws un Kungs myufu” (Naboźeństwo 1771: 240). Atsevišķās draudzēs šī dziesma skan arī mūsdienās. Dziesmas pamatā, kā to apliecina norāde, ir teksts latīņu valodā „Domine Rex”. Tas tapis 18. gs. (Matyszewski 2011). Šajā dziesmā Dievs – pasaules Ķēniņš un pasaules sargātājs – ir arī tas, kurš gādā, lai zeme dotu augļus. Dziesmas pamatā ir Ķēniņu 1. grāmatas teksts: *Un tanī brīdī, kad dāvinājuma upuri mēdz nest, praviētis Elija piegāja un sacīja: Kungs, Ābrahāma, Īzāka un Israēla Dievs, šodien dari Sevi zināmu, ka Tu esi Dievs Israēlā -- . Atbildi man, Kungs, atbildi man, lai šī tauta zina, ka Tu, Kungs, esi Dievs* (1 Ķēn 18, 36–37).

Grāmatā atrodamas četras dziesmas gavēņa laikam, kuras vēstī par Kristus ciešanām. To autors ir Abrahams Ruźņatovskis (*Abraham Róźniatowski*; ap 1581–1665), muiźnieks un karavīrs, kas, būdams 40 gadus vecs, dažus gadus pēc atgriešanās no „maskaļu” (krievu) gūsta, iestājas bernardīnu klosterī. Vēl pirms ordeņa svētsolījumu salikšanas viņš ir publicējis vairākas reliģisku dzeju grāmatas par Kunga Jēzus ciešanām. Dziesmu tapšanu ietekmēja arī Zebźidovskas Kalvarijas (*Kalwaria Zebrzydowska*) – Jeruzalemi atveidojošas vietas Polijā – apmeklēšana, kur pēc bernardīnu lūguma rakstījis kādu scenāriju šīs svētvietas vajadzībām. Dziesma „Jezu Chryšte Diws muns miłays” (Naboźeństwo 1771:204) – „Jezu Chryste, Panie miły” (Siedlecki 1980: 63) sarakstīta jau 1610. gadā (Musyka kościelna 1891: 23). Mūsdienu latgaliešu lūgšanu grāmatās tā ir ar nosaukumu „Jezus Kristus, Kungs Dīvs miłais” un tiek dziedāta, noslēdzot „Ryugtōs sōpes” (Teicit Kungu 1986: 70). Savukārt dziesmai „Dwesele Diwabayliga Jezu Chrysta tu miliga” ir noteikts tikai tās oriģināla sacerēšanas laiks – tas ir 16. gs. (Siedlecki 1980: 74), tātad tā ir viena no senākajām poļu Kristus ciešanu dziesmām. Gavēnī dziedama ir arī himna „Beja Motie raudodama/ Lut, zam kryłta łtowedama”, kas lūgšanu grāmatā ievada roźukroņa 2. daļu. Tā ir pazīstamā dziedājuma – sekvences „Stabat Mater Dolorosa” – tulkojums. Tās autoru vidū tiek minēts svētais Bernards no Klervo, sv. Bonaventūra, vairāki pāvesti – Gregors I Lielais, Gregors XI, Inocents III un Jānis XXII, daļa zinātnieku par dziedājuma autoru uzskata itāļu franciskāni Dźakoponi di Todi (*Jacopone da Todi*; 1228–1306) (Lijka 2013: 752–753).

Dziesmas Dievmātes godam grāmatā netiek atsevišķi izdalītas. Skaita ziņā to nav daudz. Garākā dziesma Dievmātes godam ir „Kas gryb Swatay Maryay dinēt”. Par tās autoru tiek uzskatīts bernardīnu mūks – svētīgais Vladislavs no Ģeļņovas (*Władysław z Giełniowa*; ap 1440–1505), kurš ir pazīstams kā pirmais dzejnieks, kurš savus darbus rakstījis poļu valodā. 120 rindas garajā dziesmā tiek izstāstīts apsolījums, kā savas dzīves laikā nopelnīt lielākas žēlastības no Kunga, atgādinot par Dievmātes septiņiem priekiem un sāpēm. Apsolījuma sludinātājs svētais Bernards no Klervo atgādina, ka piepildīsies viss, ko lūgsim no Dievmātes, *bo del fowas Moties Jezus jam wyłf [wysu] dus* (Naboźeństwo 1771: 200).

Pie roźukroņa dziesmām pieder „Sweycynota tu reytoja zwaygznie” – *graku dzidatoja [dziedinātāja – S. K.]/ Motie pafaula, un kiezyerynia,/ Engielu effi*

Kieninia (Nabożeństwo 1771: 156), kas ir latīņu dziedājuma „Ave, Stella matutina, peccatorum medicina” tulkojums, bet tajā vērojamas atkāpes no latīņu un poļu teksta. Latīniskā loka dziesmām pieder arī rožukroņa Dziesma „Sweycynota effi tu Marya”, tā varētu būt viena no t. s. katehisma dziesmām, kas palīdz iemācīties lūgšanu „Esi sveicināta, Marija”. Katrs lūgšanas piesaukums atkārtojas divreiz, tam seko *lay mes dzidam* vai *lay mes faucam* un refrēns – *Ach Jezu mes lyudzam, tiewi ar offforom, Apfizalois par mums* (Nabożeństwo 1786; 242–243).

„Ok dina Kunga dufmibas” pirmavots ir itāļu franciskānim Tomasam no Čelano (*Tommaso da Celano*; 1200–1265) piedēvētais 14. gs. sacerētais latīņu dziedājums „Dies Irae, dies illa”, tā iespējamais tulkotājs poļu valodā ir Jans Bjalobockis (*Jan Bialobocki*; ap 1600–1661). Dziesma tēlo Pastaro dienu un dvēseles stāšanos Dieva priekšā. Tā ir dramatisma pilna vīzija. Šī dziesma ir neatņemama mirušo liturģijas sastāvdaļa.

1786. gada „Nabożeństwo” ir papildināta ar dziesmu „Miliba muna, miliba firdiga./ Jezus, Jezus, Marya, Jozef” (Nabożeństwo 1786: 244), kas apdzied „zemes Trīsvienību” (Mazurkiewicz 2011: 82) – Jēzu – Mariju – Jāzepu. Dziesma ar nosaukumu „Piešn” (*‘Dziesma’*) atrodama 1766. gadā izdotajā dzeju krājumā „Uwagi Śmierci niechybnej” (*‘Neizbēgamās nāves piezīmes’*) (Baka 2001: 6). Tās autors ir jezuīts Juzefs Baka (*Józef Baka*; 1707(1706)–1780), kurš kādreiz darbojies arī Krāslavas un Indricas misijās, bet plašāk pazīstams kā dzejnieks, kurš sava atzīšanu iemanto vien 19. gs. vidū. Uz J. Bakas saistību ar Latgali norāda arī viņa panegiriks (pārmērīga slavas dziesma), kurā cildināts Krāslavas grāfs Jans Ludviks Platers⁴.

Suplikācija „Ok tu Swats Diws” (Nabożeństwo 1771: 246–247), kuru šodien pazīstam kā „Svātū Dīvu” (Teicit Kungu 1986: 44–45), ir latīņu pārlūguma dziesmas „Sanctus Deus, Sanctus Fortis, Sanctus Immortalis” tulkojums, kas laika gaitā ir papildināts un mainījies. Suplikācija latīņu valodā nozīmē ‘lūgums’. Tas formulēts neritimizētā tekstā, svēto Dievu – svēto vareno – svēto mūžīgo Dievu lūdzot apžēloties par mums un izpestīt no mēra, bada un „waydu” [karu – S. K.], „nu piefzkas un nazynomas Nowes”, no mūžīgas pazušanas un visādām nelaimēm. Lielāko daļu aizlūgumu esot sākts piesaukt 17. gs. karu laikā (Korolko 1999: 521). Pēc savas būtības katrs aizlūgums atgādina t. s. šautru lūgšanu.

„Dzismies Swatas”

Grāmatu „Dzismies Swatas”⁵ 1801. gadā ir izdevusi Pušas jezuītu misija par labdares Dorotas no Ščītiem Šadurskas (*Dorota z Szczytow Szadurska*) līdzekļiem⁶. Darbu ievadot ar pateicības vārdiem, jezuīti uzbur ainu, kas šodien ir grūti saprotama – *Bija kādreiz strādīgajai tautai tāda dievbijība, ka pār laukiem, tīrumiem*

⁴ Vairāk par viņu sk. Māsa Klāra P.I.J. Par kādu tautā iemīlētu dziesmu un tās saistību ar Pušu un Krāslavu. *Katoļu kalendārs 2013*. Katoļu Baznīcas Vēstnesis, 2012, 158–160.

⁵ Pilns nosaukums: *Dzismies Swatas uz Guda Diwa Kunga, Jumpr. Maryas un Diwa Swātu izdrukawotas*. Połockā, pi Baznickungu Jezuitu 1801 godā.

⁶ Interesanti, ka Pušā dzimis un audzis Staņislavs Šadurskis (Stanisław Szadurski; 1726–1789?), ievērojams jezuīts — filozofs, Viļņas universitātes profesors. Par viņu sk. Franciszek Bargiel SJ, *Stanislaw Szadurski SJ (1726—1789). Przedstawiciel uwspolcześnieonej filozofii scholastycznej*. Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego w Krakowie, Krakow, 1978.

un mežiem tā skandināja - - svētas dziesmas DIEVA godam - - Viscienījamākās Viņa Dēla [Mātes], svēto un Kunga - - slavai. Kas par prieku tad bija ceļotājiem redzēt zemnieku rokas, aizņemtas ar arklu vai sirpi, un dzirdēt, kā viņu vienkāršās un nevainīgās dvēseles caur viskarstākajiem ticības, cerības un mīlestības aktiem pacēlās līdz pat Dievišķajam tronim, tādā veidā svētījot sevi pašus, sirdis, kā arī klausītājus maigi vedot pie Dieva! Apsūkusi tagad ir tā dedzība, līdzīgi kā citi dievbijīgi senču paradumi, tauta sava darba smagumus un ilgas sev saldināt meklē ar sazin kādu rīboņu pa laukiem, jo nav svētu dziesmu (Dzismies Swatas 1801: ievads). No tālākā teksta izriet, ka Dorotas Šadurskas zemniekiem šī grāmata tiks dalīta par velti. Vai Pušas apkārtņē nebūtu bijusi pazīstama kaimiņu misijas — Dagdas izdotā „Nabożeństwo”? Tam ir grūti piekrist, jo „Dzismies Swatas” neatkārto nevienu no iepriekšējos izdevumos atrodamajām dziesmām.

Ir grūti piemeklēt iespējamus grāmatas autorus. M. Bukšs (Bukšs 1957: 145) izsaka minējumu, ka tie varētu būt Ignats Jamonts (*Ignatius Jamontt*; 1745–1788) (Kleijntjens 1940: 461–462), Andrejs Jankovskis (*Andreas Jankowski*; 1717–1782) (Kleijntjens 1940: 459) un Francisks Sebastjanovičs (*Franciscus Sebastianowicz*; 1720–1797) (Kleijntjens 1940: 464). Tomēr tie ir tikai minējumi, jo pirmo divu jezuītu mūžs ir noslēdzies krietnu laiku pirms 1801. gada grāmatas izdošanas, bet F. Sebastjanovičs Pušas Šadursku misijā ir uzturējies tikai 1770., 1772.–1774. gadā (Kleijntjens 1941: 442–443). Krakovas jezuītu arhīva ziņas liecina, ka Pušā strādājis arī Francisks Zeidlers (*Franciszek Zeydler*; 1783–1785), Jakobs Valksmanovičs (1787–1794, kurš darbojās arī Dagdas misijā), Francisks Smoļskis (*Franciszek Smolski*; 1788–1798), Ludviks Vizgints (*Ludwik Wizgint*; 1785–1786, 1795–1798), Juzefs Grabčiņskis (*Józef Grabczyński*; 1798–1819) un Tadeušs Kučiņskis (*Tadeusz Kuczyński*; 1798–1801) (Jezuici).

„Dzismies Swatas” seko poļu garīgās dziesmas attīstībai. Līdzās klasiskiem darbiem, kas piedēvēti svētajiem: Akvīnas Tomam – „O wyświatoka Hoftya” (*O Salutaris Hostia*) un „Patieyc – Syons Peltitoju” (*Lauda Sion Salvatorem*), svētajiem Ambrozijam un Augustīnam – „Tiewi Diws tieycam” (*Te Deum Laudamus*) u. c., grāmatā atrodami arī jaunāki dzejojumi, kā Francišeķa Karpiņska (*Franciszek Karpiński*, 1741–1825) oriģinālsacerējumi – „Leyta laykā” un „Sausā laykā” (Dzismies Swatas 1801: 96). Šīs dziesmas, kas dziedamas laba laika izlūgšanai, publicētas viņa 1792. gadā izdotajā garīgo dziesmu krājumā „Pieśni nabożne” (*Dievbijīgas dziesmas*) (Karpiński 1792: 77–78).

Tāpat jaunāko laiku dziesmām var pieskaitīt arī jau pieminētā jezuīta J. Bakas „Łoba nakts o Jezu”, kas ir izpelnījies 19. gs. tautas himnas apzīmējumu, jo tikusi dziedāta gan pie sādžu krustiem, gan ticīgo latgaliešu mājās kā vakara lūgšana (Briška 1968: 299). „Łoba nakts” tiešām ir dievbijīgu pārdomu pilna, sirsnīga, atdevīga un uz Kungu pašāvēģa lūgšana: *Łoba nakts o Jezu! Tu muna miliba;/ Rukôs Towôś ayzmigł grib Towa radiiba./ Łai es naturu cytu fapynu,/ Niko ar miali łay napiminiu, Kay Tiewi o muns JEZU!* (Dzismies Swatas 1801: 3).

Grāmatā ir atrodamas vēl vairāku jezuītu dziesmas. Tā „Ab łobumu Diwa” autors

ir Dominiks Rudņickis (*Dominik Rudnicki*; ap 1676–1739). Viņš tiek saukts arī par dzejnieku eksperimentētāju, jo 18. gs. sākuma poļu literatūrā centies ienest tautas folkloras elementus, tādējādi atdzīvinot izsmalcināto baroka laika liriku; reliģiskās dziesmas viņš mēģinājis tuvināt tautasdziesmām, savukārt tautasdziesmas centies darīt reliģiskākas (Prejs 1999: 178). Dziesmā Dievs ir „wyf-aukftoks lōbums un jaukums mužygays”, kura labumu neviena radība pat nespēj pienācīgi izsaēt. Latgaliešu dziesmas 1. pantā tiek runāts par cerēšanu, nevis mīlestību uz Dievu, kā tas ir poļu tekstā. Rindās: *Por wys lobumu, Tu Diws effi loboks,/ Ceret kay wajag Tiew nawaru naboks [nabogs]:/ Bet cik ir zwaygzniu kab tik firds turatum,/ Tiewi ceratum!* (Dzismies Swatas 1801: 4) autors ir aizvietojis poļu tekstā skaidrāk pausto domu: *Nad wszelką dobroć dobrotliwszy Panie,/ Na twe kochanie serca mi nie stanie,/ Bym miał serc tyle, ile gwiazd na niebie,/ Kochałbym ciebie* (Rudnicki). Latgaliskajā versijā tam būtu jāskan: *Puori par vysu lobumu, vyslobuokais Kungs,/ Tevis mīlūošonai maņ napītiks sirds,/ Jo maņ byutu tik siržu, cik dabasūs zvaigžņu,/ Mīlūotum Tevi* [ar vysom – S. K.]. Tad teksts būtu saprotamāks. Dziesmas beigās skan jautājums: *Kopec pamieti Diwu wys Jaukoku/ Sirds muna? Litu ceradama troku./ Wayrok ir Jury ne lafiē iudinia/ Tiew diel dzierynia* (Dzismies Swatas 1801: 5). Poliskais teksts atklāj, ka ar „trako lietu” ir domāta sirds tiekšanās pēc radības, ne pēc paša Dieva, un secinājums ir – sevi atspirdzināt mēs varam, dzerot no avota, nevis lūkojot veldzēties ar vienu ūdens lāsi (*Czemuż rzucając prześlicznej natury/ Pana, serce me, Igniesz do kreatury?/ Więcej jest w źródle niż w kropelce wody./ Dla twej ochłody.*). D. Rudņickis ir arī vairākiem svētajiem veltītu dziesmu autors, bet par to citreiz.

Grāmatā „Dzismies Swatas” atrodamas vairākas garās dziesmas. Viena no tām skan Adventa laikā. Dziesmā „Nu Raia Ikayfta miłta ” atspoguļots Ziemassvētku gaidīšanas laiks. Dziesma izstāsta l. Mozus grāmatas notikumus par cilvēces grēkā krišanu, pazīstamo saturu atdzīvinot ar Ādama monologu. Dziesmā darbojas arī Marija un Jāzeps, un izskan apsoliņums, ka pasaulei tiks dots Pestītājs. Dziesma poļu valodā publicēta grāmatā „Symfonie anielskie” (1630, ‘*Enģeļu simfonijas*’). Par tās autoru tiek uzskatīts Jans no Žabčicas, kurš visām dziesmām esot piemeklējis tautā pazīstamas laicīgu dziesmu melodijas. Arī „Nu Raia Ikayfta miłta” nav izņēmums, tai atbilst dziesmas „Jechał chłop do miasta, spadła mu z woza niewiasta” („Brauca zemnieks uz pilsētu, izkrita no ratiem līgava”) melodija (Jan z Żabczyc 1630: 17). Par frazeoloģismiem tautas atmiņā ir kļuvuši teicieni: *Tułayk prots iam dagoia/ kad tam łayks iau porgoja; Uz Raiu tikt nawaru,/ Graks dora cielu garu; Kab byutim łoba fiwa,/ Klaufieytim worda Diwa* u. c.

Otrai garajai dziesmai, kurā ir 64 panti, – „Bryfimi iraudzieju, Ikfz dorza eleju [E]llas” autoru noskaidrot pagaidām nav izdevies. Daudzas gavēņa laika dziesmas ir tapušas 18. gs., kā, piemēram, „Raudit Engieli” (*Placzcie Anieli*; Siedlecki 1980: 78).

Krājumā „Dzismies swatas” no citām ir šķirtas desmit „Dzismies ap wyfu swatoku Jumprowu Maryu”. Daudzas no tām ir zināmas arī šodien, kā, piemēram, „Marya,

Marya, por fauli spudroka, mieniefi kaitoka, por wys cinigoka”, „O! Marya, tu lilya efi cieyftibas” u. c. Pagaidām nav izdevies noskaidrot to izcelsmi. Tāpat nav noteikti arī avoti filozofiskas ievirzes dziesmām – „O naľaprosta gara myużeyba” un „Abgodoy cyľwiecień”, kas pēc savas ievirzes un izteiksmes veida ir radniecīgas Stefana Bagiņska grāmatā „Kawieklis piestieygs” (1808) atrodamajām.

1801. gada grāmatā iespiesti arī Svētās Mises dziedājumi: „Gūds uz aukftuma Diwam” (*Gloria*), „Tycu ikfz winu Diwu” (*Credo*), „Wysziemigu dudam gudu” (*Tantum Ergo Sakramentum*), „O Jerinfz Daľs Diwa” (*Agnus Dei*), lieliski papildinot „Nabożeństwo” izdevumus.

Abas pirmās dziesmu grāmatas ir kļuvušas teju vai mūžīgas – kad beidzās šo vairākkārt drukāto atsevišķo izdevumu pastāvēšana, tās tika iekļautas „Piļņeigajā lyugšonu gruomotā”⁷, kas vēlāk pārtapa par „Vacū lyugšonu gruomotu”. Dziesmas tika aktīvi pārrakstītas latīņu drukas aizlieguma laikā. Arī šodien lietotajā lūgšanu un dziesmu grāmatā „Teicit Kungu” atrodamas dziesmas no tāļajiem „jezuītu laikiem”.

Darbs latgaliešu *svātūs dzīšmu* avotu un autoru noteikšanā turpinās.

LITERATŪRA

Baka, Józef (2001). *Poezje. Uwagi rzeczy ostatecznych i złości grzechowych; uwagi śmierci niechybnej*. Uniwersytet Gdański: Instytut filologii Polskiej. <http://literat.ug.edu.pl/baka/jbaka.pdf>, sk. 01.12.2015.

Briška, Bonifacjusz (1968). Latgolā dzīdōtōs himnas. *Acta Latgalica* II. [Minhene]: P/s Latgaļu izdevnīceiba. 299–300.

Bukšs, Miķelis (1957). *Latgaļu literaturas vēsture*. [Minhene]: P/s Latgaļu izdevnīceiba.

Dzismies Swatas (1801) – Dzismies Swatas uz Guda Diwa Kunga, Jumpr. Maryas un Diwa Swātu izdrukawotas. Połockā, pi Baznickungu Jezuitu 1801 godā.

Frīde, Zigfrīda (2011). *Ienest sveci istabā*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts.

Jezuīci – <http://jezuici.krakow.pl/cgi-bin/rjbo?b=enc&n=5452&q=0>, sk. 15.12.2015.

Karpiński, Franciszek (1792). *Pieśni Nabożne*. Supraśl: Księża Bazylianie.

Kleijntjens, Jozefs (sak., 1941). *Latvijas vēstures avoti Jezuītu ordeņa archīvos*. 3. sēj. 2. daļa. Rīga: Latvju grāmata.

Korolko, Mirosław (1999). *Leksykon kultury religijnej w Polsce*. Warszawa.

Laizāns, Pēteris, Zeile, Pēteris (1958) – Pa latgaliešu literatūras un preses takām. *Aiz ezera balti bērzi*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība. 189–246.

Lijka, Kazimierz (2013). Stabat Mater dolorosa. *Encyklopedia katolicka* XVIII. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL. 752–753.

Matyszewski, Adam (2011). Chrystus Król w pieśni. *Msza Święta*, 11. <http://www.msza.tchr.org/artukul-3027.html>, sk. 12.12.2015.

Mazurkiewicz, Roman (2011). *Z dawnej literatury Maryjnej*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe UP.

Muzyka kościelna (1891) – Rozmaitości. *Muzyka kościelna*, 3. Poznań.

Nabożeństwo 1771 – *Nabożeństwo ku czci i swale Boga w Trojcy S. jedynego, niepokalenie poczętey Maryi Panny i ss. patronow z piosnkami, i krótką nauką*

⁷ *Pilniejga gromata lyugszonu uz guda Diwa Kunga ikszan Tryjadibas winiga, wysssu swatokas Jumprawas Maryas un Diwa swatu*. Wilna: noma taysieszonas gromatu, 1857.

- chrześcijańską na lotewski język z polskiego przetłumaczone*. W Wilnie w drukarni J.K.M.I. Rzeczy Pospolitey Akademickiey Societatis Jesu.
- Nabożeństwo 1786 – *Nabożeństwo ku czci i swale Boga w Trojcy S. jedynejo, niepokalenie poczętej Maryi Panny i ss. patronow z piosnkami, i krótką nauką chrześcijańską na lotewski język z polskiego przetłumaczone*. W Wilnie w drukarni J.K.MCI. Przy akademii.
- Pasterze – http://pl.wikipedia.org/wiki/Przybie%C5%BCeli_do_Betlejem, sk. 15.12.2015.
- Prejs, Marek (1999). *Egzotyzm w literaturze staropolskiej: wybrane problemy*. Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Instytut Literatury Polskiej.
- Rudnicki – http://staropolska.pl/barok/poeci_minorum_rudnicki.html, sk. 15.12.2015.
- S — *Kopkatalogs Seniespiedumi latviešu valodā 1525–1855*. Latvijas Nacionālā bibliotēka, 1999.
- Siedlecki, Jan (1980). *Śpiewnik kościelny*. Wydanie XXXVI. Wydawnictwo św. Krzyża w Opolu.
- Jan z Żabczyc (1630). *Symfonie anielskie*. Warszawa: Instytut Badań Literackich, 1998. <http://ibl.waw.pl/12bps.pdf>, sk. 15.12.2015.
- Smaszcz, Waldemar – *Symfonie anielskie*. Jana Żabczyca. *Czas miłosierdzia. Białostocki biuletyn kościelny*. <http://www.archibial.pl/czas/arch22/art/sm1.htm>, sk. 15.12.2015.
- Stafecka, Anna (2004). *Evangelia toto anno 1753*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Stock, Alex (2013). *Lateinische Hymnen*. Verlag der Weltreligionen.
- Szceble do Nieba (1867) – *Szceble do Nieba czyli Zbiór piosni z melodyjami w kościele rzymsko-katolickim od najdawniejszych czasów używanych*; uskuteczniiony przez Teofila Klonowskiego, Nauczyciela przy Król. katol. naucz. Seminarium w Poznaniu. T. 1. Poznań: nakładem i szcionkami Ludwika Merzbacha.
- Teicit Kungu (1986) — *Teicit Kungu*. Reigas Metropolijas kurija.
- Valeinis, Vitolds (1998). *Latgaliešu lirikas vēsture*. Rīga: Jumava.
- Zeiferts, Teodors (1993). *Latviešu rakstniecības vēsture*. Rīga: Zvaigzne.